

19527
3

დალისტნიღვან

ლოქების

გამოსვლა და

სხვა ამბები

დალისტნილგან ლეკების გამოსლვა და სხვა ამბები

ალ. ვასტ.აძე ჯამბ.ორბელიანისა.

გამოცემული სარგის კაკაბაძის მიერ

წერაკითხვის საზოგადოებაში დაცულ ავტოგრაფიის მიხედვით.

ბ ვ ი ლ ი ს ი

მართლმწიკდის კილასის სტამბა
1914

დალისტინიდან ლეჩეხის გამოსვლა ახალ-

ციხეში და სხვა ამბები.

ალ. ჯამბ. ორბელიანისა.

წარსრულის ერთს ჩემს წერილში ვთქვი: ერთხელ ორდისმე
დავწერ, საიდან როგორ მოდიოდნენ საქართველოზედ ლეკ ოს-
ალები მეთქი, რაღმაცა შემთხუპვა ვიპოვე და მოვეყე პირობის
ღსრულებას.

დალისტანსა და ახალციხეს შუა შემოსული ჯარი საქართუ-
ლოში, ახალციხეს გასაღელად დალისტინიდან რასაკვირველია ძნე-
ლი იყო, თითქმის შეუძლებელი, მაგრამ შეუძლებელი აღვილი შე-
აძლებელი შეიქნა, დალისტინის ჯარების ქურდულად შემოსვლა სა-
ქართველოში და საქართველოდგანვე ქურდულად გასულა ახალ-
ციხეში. თუმცა აღრიდგანვე მეფის თეიმურაზის მეორისა და იმის
ის მეფის ირაკლიმდისინ ეტანებოდა ლეკი საქართველოს, მაგ-
რამ არა ისე თავმოხელებით, როგორც ამ მეფეების დროსა. მი-
ჯეზი ამისი ეს იყო: 1724-სა წელსა ოსმალომ რომ ჯარები შემო-
ყუანა საქართველოში საქართველოს დასაპყრობლად, აი აქედ-
ან დაიწყო ოსმალ ლეკებისაგან საქართველოს გაოხრება, რაღმა-
ცა იმავე წელსვე სომხით ქართლი დაიჭირა და კახეთისაკენ გაი-
ხართნენ დასაპყრობლად *) ლეკების წინმორბედობით, სადაც ჩავიდ-
ნენ და ქიზიყიც დაიჭირეს.

მაგრამ ამ დროს მეფე თეიმურაზ მეორე კახელებით დაესხა
ღა ძალიან გაიმარჯუა ოსმალებზე. ამით რომ ვერა გახდნენ რა ოს-
ალები და კარგა ხანიც გამოვიდა, ბოლოს ქარბელაქანში მოუყა-
ნეს თავი დალისტინელებს, იმათვე დიდი შემწეობა მისცეს საქმის
დაწყობითა და ამათის შემწეობით ისევ დაიჭირეს ქიზიყი და კავკა-
ზის ძირი, კახელებიც დაიპყრეს სრულად. ამის გამო მეფე თეიმუ-

*) ამ წელს ქართლის მეფე ვახტანგ რუსეთისაკენ წავიდა, საქარ-
თლოზე კელი აიღო, მინამ ოსმალები შემოვიდოდნენ.

რაზ ველარ დადგა კახეთში და ფშავის სიმაგრეებში დაიხიზნა. ზევითი კახეთი კი თელავის მხრისა დიდი და პატარა სულ სიმაგრეებში შევიდნენ და ყოველი შემოსასვლელი ადგილები გაამაგრეს. მაშინდელი ზევითი კახელების სახელი დაუფიქსარი იქნება მარადის. წამლარი ქიზიყი და კავკაზიის ძირი კახელები კი დამორჩილდნენ. დამორჩილებაზე ვილა რას იტყვს, სარწმუნოებაც შეიცუალეს გლეხებმა თავდაზნაურების გარდა, რწლებიცა ვერაფრით ვერ გადიბირეს ოსმალების მეტყუალებმა.

ამ დროებში ბატონიშვილი ირაკლი (შდგ მეფე) ფშავიდან ალავერდში ჩამოვიდა და აქედან დაეხმარა ქიზიყ კავკაზიის ძირის კახელებსა, რწლებიცა აღარ დამორჩილდნენ მტერსა და ბოლო დროს კიდევ გაიყუანეს თავის მამულიდან. თუმცა ისტორია მეფე ირაკლიზედ სხუა რიგათ ამბობს, მაგრამ მე ეს ასე ასეთებისაგან ვიცი, რომ ეს უფრო მჯერა — ფშავიდან ალავერდში გადმოსვლა ირაკლისა. ამისთანა კარგი საქმე აცნობა თავის მამას მეფე თეიმურაზს, რწლიცა მაშინვე ჩამოჴიდა ხიზნით და თელავში დაჯდა კდ მეფედ, სადაც შეიკრიბნენ დახიზნულნი ყოვლის მხრიდან და სოფლები ისევ ისე გააშენეს როგორც იყო, მაგრამ ქ. ტფილისში ოსმალებმა ეს არ დასთმეს, კარბელაქნელების და დალისტნის ჯარები შეიყარეს ალაზნის პირზე ამ განძრახვით, რომ ქიზიყი დაეშოთ. მინამ სრულად ეს ჯარი შეიყრებოდა, რამდენიმე დასტა წამოვიდნენ, ქიზიყის ბოლო მოარბიეს, ტყუე საქონელი წაიღეს და კარგის დავლით მივიდნენ თავის დიდს ჯარში, მაგრამ ამ დროს ზედატანებით მეფეს თეიმურაზს მოხსენდა: ალაზნის პირზედ დიდი ლეკის ჯარი იყრება ქიზიყის წასახდენათაო. მაშინ ირაკლი თხუთმეტის წლისა საჩქაროთ ამხედრდა ზევითი კახეთისა ჯარით და ქიზიყში ჩაიჭრა. მტრისგან შეძრწუნებულებმა რა ქიზიყელთ ესე ნახეს ამ პატარა ბატონიშვილის გაგულისება მძლავრსა მტერზედ, დიდი და პატარა ვინც კი კელის გამოშავალი იყო, ყუპლანი ცხენთა გაუსხდნენ ირაკლის და ალაზნისაკენ გასწიეს. იმ ომში დამსწრეთ ვისთვისაც უანბიათ იმ ომის ამბავი, მეც იმათგან გამიგონია ასე: „პატარა ბატონის ირაკლის ჩასვლა რომ გაუგონიათ ქიზიყში, დედას კაცებს კაცებისათჳს აღარ დაუცლიათ, იმათ გამოუყუანიათ ცხენები და იარაღიც იმათვე შემოურტყამთ ქმრებისათჳს ამ სიტყვით: „წადით, დაიხიციენთ მამულისთჳს, დღეს თუ ხუალე სულ ერთიან

სიკვდილით, იახელით პატარა ბატონს ირაკლის და იმის წინ და-
ანთხიეთ თქუნი ერთი მუჟა სისხლით“.

ნეიშინის მინდორი იყო პირუპლი ომის მოწამე პატარა ირა-
ლისა, რლთაცა ამასთან ესეც უთქუამსთ:

პირუპლად ოსმალ ლეკების ჯარი რომ დაუნახამი ქართუ-
ლებსა, ბევრით ქართულებზედ მომატებული, შეშინებულან: დე-
დის ერთას ირაკლისა მოგვიკლენო. ასე ელაპარაკათ პირუპლ კა-
ცებს ერთმანეთში. მაგრამ ყმაწვილის ირაკლისათვს და იმის დამ-
შვიდებულის ლამაზის სახისათვს რომ შაგებდათ, ბედაურს ცხენ-
ზედ მკერდ გამოჰქიმულისთვს, რლსაცა თუალი ჰტერზედ ეჰირა
და უშიშრათ შეჰყურებდა იმათ, მოწყენილობა გულიდან გადაგულ-
ყარა და მაშინვე ჭავსწორდით ცხენებზედაო. ბოლოს ჩუპნკენ მო-
იხედა და ესეც რომ გვითხრა: დღეს აქ უნდა დავიხოცნეთ ამ ნე-
იშინის მინდორზედ, ან გამარჯულებული გამოვიდეთო. ამ სიტყუამ
ხომ ერთი კაცი ათი გავებადა და ერთიანათ დავიძახეთ: ,დედა შეერ-
თოს ცოლათ, ვინც აქედგან უსიკვდილოთ წაივდეს შინ, თუ არ
გავიმარჯვებთო“.

თუ არ დიდ გაჰირებაში, ასე ადვილათ არ დაიფიცავდნენ უწინ-
დელი ქართულები და როდისაც ამას იტყოდნენ, ან თავი უნდა
გავტანათ ან არა და უთუოთ გაწყუპტილიყვნენ. ბევრი მაგალი-
თიც მომხდარა, რომ სრულებით გაწყუპტილან, ერთი ქართუპლი
ჯარისკაცი ცოცხალი აღარ დარჩენილა. ამ სიტყუასთანვე შეუტე-
ვიან იმთენის ჯარისთვსა გულთამამად, მაგრამ ისინიც მაგრა და-
ხუპდრიან, სადაც ხმალ და ხმალი კაფა მომხდარა და ქართულებს
გასჰირებიათ იმთენის ჯარის პირდაპირობა. ირაკლის რომ ეს უნა-
ხავს, თვთონ თავის დასით დასძგერებია. იმათ შუაგულში და ტორ-
ტმანით წაუყვანიათ უკან. მეორეთ უფრო შიგ შეჰრალო იმათ შუა-
გულის ჯარში და აქ ასე დაუმარცხებიათ გათამამებული და დარწ-
მუნებული მტრის ჯარი: უთუოთ იმ ცოტას ქართულებსა ასე გა-
ვწყევტო, მოამბეც ველარ წაივდეს შინაო. ნაცვლად ამისა თვთ ისი-
ნი ასე დამარცხებულან, რომ ვინ წინა და ვინ უკან. ომიდან გა-
მობრუნებული ქართულები მოსულან და დიდის სიხარულით მო-
ულოცნიათ გამარჯუება ირაკლისათვს.

ეს პირუპლი ომი ირაკლისა ასეთი განმძლიერებელი იყო
ქართულებისა, რომ ველარსად ველარ შეიკავებდა მტერი თავსა,
თუ ირაკლი იქ იყო, მაშინვე დაამარცხებდნენ. არამც თუ ირაკლი

იქ იყო ხოლმე—მტრის წინამძღომელი რომ გამოიხედავდა და ირაკლის ბაირახს იცნობდა, იმათ დასამარცხებლად იმის ბაირახიც საკმაო იყო.

ამ ირაკლის გამარჯულებასა ნადირშაც ზედ მოესწრა და ოსმალები საქართულოდგან გაიყუანა. თუმცა ოსმალებმა საქართულო დაცალეს ნადირშამაც მეფე თეიმურაზს და იმის შვილს ირაკლის საქართულო მოსცა და თან დიდი შემწეობა თავის ჯარებთან, მაგრამ ამასთან ასეთი ხარკი დასდო საქართულოს, რომ ღიბ დასამძიმებელი როგორც ოსმალებისა. ვაის გავეყარე, ვუის შევეყარეო. მაგრამ ამ ხარკს ვილა დასდევდა, რაც უნდა დიდი ხარკი დასდებოდათ ქართულებსა, ფიქრი არ იყო, ასე რიგათ თავგამოდებით ეწეოდა საქართულოს ნადირშა, მაგრამ შინაურმა მტერმა გააქირა, დიდი უბედურობა დამართა საქართულოს. ბოლოს წაიკითხათ მეფის ვახტანგის მცირეს ამბავში.

მართო ნეიშინის მინდორზე გამარჯუება რა სარგებლობას მოსცემდა, ანუ როგორ გამოიხსნა საქართულოს, მაგრამ მაინც იყო რამე შემწეობა საქართულოსი. პატარა ირაკლიმ ესენი ცხადათ დაინახა. მაშინვე ხანი რომ აღარ გამოსულიყო, კარგი კაცები გაუგზავნა ქარბელაქნელებსა, ქართულების და იმათი გაერთება შეუთვალა, მაგრამ ნაცვლად ამისა გაგზავნილს კაცებსა უკან ჯარი მოაყოლეს ლეკებისა და ირაკლიზედ მოუშვეს. ირაკლიმ ესენიც დაამარცხა, მესამე და სხუბიცი უფრო ძალიან, მაგრამ მაინც კიდევ არ გაუერთდნენ ქართულებსა ქარბელაქნელები. ქარბელაქნელებთან რომ ვერა გახდა რა ირაკლი, მასუკან მთების ხალხსა, დიდოელებს და ანწუხელთ გაუგზავნა კაცი ერთობისა, რ'ლთაცა დიდის სიამოვნით მიიღეს, მაშინვე პირუტალი კაცები გამოუგზავნეს და ერთობა მოახდინეს. შდგომ აღარც უღალატებიათ საქართულოსთვის იმათ მეფის გიორგის მეფობამდისინ. დიდოელებში და ანწუხელებში ღღესაც თურმე იპოება მეფის ირაკლის წიგნები წყალობისა. რამდენჯერ შეყრილან დალისტნის ჯარები, მოუწოდებიათ რომ დიდოელებზე და ანწუხელებზე გადმოვიდნენ და კახეთი სრულიად წაღეკონ, მაგრამ არც ერთხელ არ გამოუშვიათ. მართლა იტყვან: ბარში დაკარგულსა ჭკუასა მთაში იპოვიო. ეს როგორღაც მართალსა ჰგავს ქარბელაქნელებზე. მინამ მეფე ირაკლი ცოცხალი იყო, ყოვლის ღონით დაუცხრომელად ცდილობდა, რომ ქარბელაქნელები როგორმე გაეერთა, ან როგორმე შეერეგებინა,

მაგრამ არა ეშველა რა. მაინც კიდევ უკანასკნელად თავის მოხუცებულობაში*), აღამამდხანის მოსვლის ოთხის წლის წინათ პირუტყვის ოჯახებიდან მოხუცებული კაცები, შუახნისა და ყმაწვილები თუთხმეტ თუთხმეტი წლისა ან ცოტა მეტნაკლებნი მოიპატიოა ჰარბელაქნიდან სილნალში და კარგათ დაუხვდა. სადილ უკან თვთვეულად ყუპლას ხალათები უბოძა და ამასთან ლაპარაკი დაუწყო ასე:

— ჩემის ყმაწვილობით აქამდისინ არ დავმცხრალვარ თქუპნსა და ქართუტლების გავრთებასა, მაგრამ ვერაფრით ვერ შევიძელე, ყოველი ჩემი ღონისძიება დავასრულე თქუპნზე. არ არის კარგი. არ უნდა შერებოდეთ ამას, რომ თქუპნი ძმები ქართუტლები გაზოგომებუნი, გინდათ ძირიანათ ამოთხაროთ და ჩუპნ მაგერათ ოსმალები დასახლოთ საქართუტლოში. ამისთანა საძაგელსა საქმეს არც ერთი გუბრი არა იქს არსად ქუტყანაზედ, თქუპნა ხართ ამისი პირუტყვი მაგალითი. თუ სარწმუნოებას იტყვთ, თქუპნ მაჰმადიანები ხართ, ოსმალებთან ერთი თანა მორწმუნე, ეს დიახ კარგი, ვინ შეეხება თქუპნს სარწმუნოებასა? ვინც კი თავის სარწმუნოებაში აღზდილია, იყავით იმ სარწმუნოებაზედ და ჩუპნც ვიქნებით იმისი პატივის მცემელი ჰეშმარიტად**).

*) ეს მაშინ იყო, ქ. ტფილისში იმერეთიდან დესპანები რომ მოეკიდნენ მეფეს ირაკლის: იმერეთი მიიღე და საქართუტლოს შეაერთეო. ამაზედ მეფე ირაკლიმ და იმერეთის დესპანებმა ზირობა რომ დადეს, მასუკან მეფე ირაკლი სიამოვნით სილნალში წავიდა და იქ ჰარბელაქნიდან პირველი ოჯახის ბებიები დაიბარა და ასლამათ ელაპარაკა ერთობაზედ.

**) ერთ დილას ადრიან მეფე ირაკლი წამოდგა და მოაჯირზედ სიარული დაიწყო. ამ დროს მეფის საუერული და ერთგული მოსამსახურე ქურდამილი და ერთი სსახლის თათარი შესიტყუდნენ და კათიცებულმა ქურდამილმა უთხრა: შე რაჟღერ ძაღლი თათარო. ამ სიტყუაზედ მეფე ირაკლი გადმოდგა და დაუძახა: როგორ ქურდამილი?— ქურდამილი შეშინებული დადგა. დაიძახა: „ნემსი მოიტანეთ, ეს გამოაყოფინეთ მაგ ქურდამილს და თვით ნემსით ეს დაუჩხვლიტეთ, რომ მაგ ესამ ადარ გაიგოს მაგურო“. ეს გამოაყოფინეს, თვით ნემს ჩაჰკრავდნენ და მასუკან გადაკვდნენ. გადმოსდიოდა სწყაღის სისხლი. მინამ ის ნემსები არ შეადიეს, არ მოეშო, მერე უბძანა: „კარგათ უნდა იცოდეთ, როგორც შენ

რასაც მე ეხლა გეუბნებით, თუ ამ ჩემს რჩევას გაიგონებთ, თქვენც ბედნიერი იქნებით და ჩვენ ქართულებიც და თუ კიდევ ასე მოჰყვებით, როგორც აქამდისინ აოხრებდით და აოხრებინებდით საქართულოს ოსმალებსა, უნდა კარგათ იცოდეთ, თქუნი შვილები, ანუ თქუნი შვილიშვილები ასეთს ვაებაში ჩაცვივდებიან, რომ თქუნი დედაკაცი მწარედ ტირილდნენ, გლოვა და თავში ცემა ჰქონდესთ და მშუპლელი კი აღარავინ იყოს იმათი. ამისთანა უწყალოება მოივლინება იმათზედ, ეს კარგათ იცოდეთ. მე რომ ეხლა მოხუცებულები შუახნის კაცები და ყმაწვილები მოგიპატიეთ, მიზეზი ეს არის რომ მოხუცებულებმა ურჩიოთ თქუანს ჯამათს, დასცბრენ, ნულარ მოდიან ჩუნზედ, ნულარც ოსმალებს მიეკარებოდა და ჩუნთანაც გაერთდნენ ერთ ძმათა. თქუნი შუახნისას კი ამას გეუბნებით, თვითნ თქუნი ხარო ამღლეგელი მთელი თქუნი ხალხისა ჩუნზედ. გეუბნებით, კარგია, ამდენს ავკაცობაზედ ხელი აიღევით, თორემ ბოლო დროს კარბელაქანი ინანებს. მე ეს წინათვე მიწინასწარმეტყულებია თქუანთს და თქუნი, პატარა ყმაწვილებო (მასუკან იმათ მიუბრუნდება), ამას თქუნი ნუ დაივიწყებთ, თუ ამ ჩემს სიტყუას ესენი არ დაისწავლიან და კიდევ თავისებურათ მოჰყვებიან ჩუნზედ, მაშინ მამიგონეთ, როლისაც თქუანს ცოლსშვილში საშინელება იყოს უწყალოებისა“.

· ყოვლის ფიციტ დარწმუნებული მეფე ირაკლი კმაყოფილი შეიქნა იმათგან და გამხიარულებული წამოვიდა.

· შარშან 1863-სა წელსა ზაფხულს კარბელაქანში აღრეულობა რომ მოხდა, ერთი მოხუცებული ლეკი იჯდა თურმე თავის სახლის კარებთანა და თან ამას ამბობდა ცრემლით:

— რაც მეფეს ერეკლესაგან მე გავიგონე, ისინი ბევრი აგვიხიდა და ეხლა ხომ სრულებით დავიქცევით ჩუნს. რაც ჩუნსმა მამაპაპებმა ქართულებს უყვეს, ახლა ჩუნს უნდა გადაგვხედეს, ის ჩუნი მამაპაპების უწყალოება ქართულებზე. ეს არის ღთვს განგება ჩუნზედ მოსული, სხუა არაფერი.

მართლა, რაც მე ვიცი და ვხსრე ჩუნს ქართულების მდგო-

მენი რჯული გიყვარს, ისე მაგას თავისი. ამისთვის გაგადევით ეგ ქურდაშვილი, რომ მაგან ჩემი სხელი აღარ ნახოს“ და აღარც გაუტარებია თავისთან. ეოგელს სარწმუნოებასა მეფე ირაკლი დიდს ჰატეფს სცემდა ასე.

მარეობასა ძუძოს თუ ახალს, ჩუპნს უკანასკნელს მეფეებამდისინ, ვისაც კი ჩუპნი ქართულებისათვის ავი უქნია ანუ იმ ჩუპნი მამა-პაპების დაცემა მოუწოდოდათ გარეშე მტრებსა, იმათი ანუ იმათი შვილიშვილების საბოლოო კარგი არა ყოფილა რა და ძლიერ გადახდენიათ. მე ესეები ძალიან კარგათ ვიცი. ესეც ვიცი, რომ კრიტიკოსები ამ ჩემს სიტყუას გაატრიზავებენ და ბევრსაც გაიცინებენ თავილოებით.

ეს ხომ ცხადათ დავინახეთ იმ პირველს მეფას ირაკლის დრო-ეპში მთის ხალხი ანწუხ დიდო საქართულოს გაუერთდა და ქარბელაქანი კი ვერაფრით ვერ გაიერთა, არამც თუ ვერ გაიერთა, ვერც შემოირიგა, რელიცა საქართულოს მტრების ბუდე გახადეს იმ გაუგებელთ და ჰკეის დამკარგავთა ქარბელაქნელებმა, სადაც საქართულოს მტრები სულ ამას ფიქრობდნენ, საქართულო როგორ დაეღუპათ ფესვით. უთუოთ ასეც მოხდებოდა, თუ იმ დროს ირაკლი არ გამოსულიყო იმისთანა კაცი და იმისთანა მომღელი თავის მამულისა. მაგრამ ესეც არ უნდა დაიმალოს, რომ რაშიაც შესცადა ირაკლი, ისიც უნდა გამოცხადდეს, მოვალენი ვართ სიმათლისა. მეფე ირაკლი არამც თუ საქართულოს ამაგრებდა, ამაგრებდა საქართულოს ყოველს სოფლებს (ადრევეც მითქომს როგორ) და სახიზრებს აკეთებდა. როგორცა ეთქვთ, ყოველი ღონის ძიება მოიხმარა ქარბელაქნის გაერთებისათვის ანუ შემოირიგებისათვის, მაგრამ ვერაფრით ვერ შეიძლო. ამის საშუალება ამის მეტი არა იყო რა, რომ ქარბელაქნის პირდაპირ ალაზნის პირებზედ, სადაც ფონები იყო გამოსასვლელი, იქ ციხეები უნდა გაეკეთებინა, შიგ ხუთას ხუთასი ქართული მეომარი დაეყენებინა ანუ მეტნაკლები, თავის ორის თუ სამის ზარბაზნითა, რასაცა დიახ ადვილად შეეძლო ეს, მაშინ დაინახავდა, რაც სარგებლობა იქნებოდა, თუ არა და ეს ფონები გახსნილი დაავდო და მთელს დაღისტანსა, სადაც ყრილობა ჰქონდათ ხოლმე ქარბელაქანში, იმათ თავისუფალი გზე-ზი დარჩათ საქართულოზე შემოსასვლელ გასასვლელი და რაღას ინადროდნენ. თუ ეს ციხეები მოეგონებინა, ასე შეჰკრავდა მთელს ქარბელაქანსა, რომ მეტი ღონე აღარ ექნებოდათ, უნდა ირაკლისთვის თაყუანი ეცათ და დამორჩილებოდნენ. მაშინ ახალციხე დასუსტდებოდა ლეკის ჯარით, დანარჩენს ლეკებს ოსმალო აღარ შეინახავდა და უთუოდ ისინიც იქიდგან გამოვიდოდნენ. თუ მე ამას

დაკტი არ დავამტკიცებ, ბევრი არ დაიჯერებენ, რომ ალაზნის პირებზედ ციხეები უთუოთ საჭირო იყო.

პირუპლი. ოცდა ხუთის თუ ოცდა ათი ათასის ლევით დიდი ომარხან ყუარელის ციხეს რომ შემოადგა უეცრათ, რ'ლშიაც ძლივს შედარეს მცხოვრებთა, რა ქნა, რა შეიძლო იმთენის ჯარითა ომარხანმა? არამც თუ შეიძლო რამე, რამთენსამე დღეს უკან სირცხვილელული შემოეცალა ციხეს და გაქცეულსავით წავიდა თავის ქუტუნისაყენ. თუ როგორმე ყუარელის ციხე აეღო, ომარხანსა, დღეს ქართულის სინილა აღარ იქნებოდა. ამისთვის რომ მთელი დარღისტანი კახეთზე უნდა მოხეთქილიყო და საქართულო სრულიად გაეკრათ. ომარხანის მრჩეველების პლანი ასე ყოფილა, მაგრამ ყუარელის ციხე რომ ვეღარ აუღიათ, იმაით პლანებიც სულ ჩაშლილა. აი რა არის ციხე, რ'ლსაცა დიახ ადვილათ შეეძლო მიწური ციხეები გაეკეთებინა ყოუტლს სამძღვრებზედ. არამც თუ მიწური ციხეები — ქვტკირებისაც.

მეორე. მეფე ირაკლი თავის სამეფოს ყუალობაზედ ძლიერი იყო. იმას ჰქონდა ოცდაოთხი გაწყობილი ზარბაზნები თავის ჩამოსახმელის სახლითა, რ'ლსაცა საითკენაც უნდოდა, იქით წაიღებდა იმ ზარბაზნებს, მაგრამ უფროსი ერთი სულ ადგილობრივ ეწყა და თვითონ კი თავის ქართულებით მტერს სდევდა ხან სომხითში, ხან ქართლში და ხან კახეთში, მაშინ როდესაც რომ სიდაც კი ზარბაზნებსა წაიღებდა ხოლმე, მტერსა რევუდა. ამასთან დიახ ადვილად შეეძლო ოცი ათასი კარგი მეომარი გამოეყუანა საქართულოდგან, დადგრობილი რამდენიმე წლობით ხოლმე. იმ ზარბაზნებით და იმ ჯარით, რ'ლის მტერსა ლა შემოუშუშბდა საქართულოში? არამც თუ შემოუშუშბდა, სხუა ქუტუნებსაც შეიძინებდა. თუ ყრევანი იმ თავის გაუწყობელის და მცირედის ძალით ისე ადვილათ შეიძინა და ოცდაოთხი წელიწადი მეტი კელში ეჭირა, სხუას რას არ იქმოდა იმ ძალით და იმ დაწყობილობითა, რ'ლიცა ზევითა ვთქვი ეხლა. აი როგორც ეხლა მოვიტანთ მაგალითს: მეფე ირაკლიმ მორიგე რომ შემოიღო, ოთხი ათასი კაცი კახეთის სამძღვრებს ინახავდა, ოთხი ათასი ქართლისას და ოთხი ათასი სომხითისას *). რა დააკლდა საქართულოს? დაკლებით არაფერი, შე-

*) ამასთან ზარბაზნები თავის ბარბანსიყებით შემოიღო და ზოგიერთის ბატონიყიღებს და თავდას შეიღებს აფიცრულათ ჩააცუა.

ძინებით კი ბევრი. შეძინება ეს იყო, რომ როგორც ჩუანში იტყვან, გარეშე ფრინულოც ველარ გადმოფრინდებოდა, არამც თუ მტერი და შემოსულიყო საქართულოში, სადაც გაოხრებულს სოფლებს შენობა დაუწყეს ქართულებმა. ის მორიგე ექვსი თუ შვილი წელიწადი იყო და ამ ცოტას ხანში საქართულომ კიდევ გალიმება დაიწყო ცოტათ.

მესამე. ამ მესამის მეფის ირაკლის შეცდომილებასა დავეხსნათ, ამაზედ ნურას ვიტყვთ, ეს ღთის კერძია, იმან იცის...*)

მეოთხე. იმთენი თავის წინააღმდეგების ამბები როგორ არა იცოდა რა, მარკოზაშვილის დარბაზში რომ შეიყრებოდნენ ჩუმათ და იქ უთხრიდნენ ძირსა, საიდგანაც ყოუპლი დაფარული წინააღმდეგობა იყო საქართულოში მეფე ირაკლიზედ! **) თამამად ვიტყვი: ჩუანში საქართულოს პირუპლის ოჯახებიდგან თვთო გუარში მორი და სამი მაინც იყო მეფის ირაკლის მტერი და იმათი კულები ხომ რავდენი... საწყალს მეფეს ირაკლის ძალიან გვიან შეუტყუა ეს ანბები, სწორეთ სიკვდილის წინა დროებში. კიდევ იმ მარკოზაშვილის დარბაზლებს დაუღუპავსთ საქართულო, რ'ლებსაცა ის მორიგეც იქიდგან მოუშლიათ, ის ბედნიერება საქართულოსი! არამც თუ მარტო ის მორიგე, რასაც კი კარგსა რასმე მოინდომებდა საქართულოსათვს მეფე ირაკლი, ყოვლის ღონის ძიებით, ყოვლის ცბიერებით ეცდებოდნენ როგორმე მოეშალათ. ის მეფის ირაკლის დრო იყო გამყიდულობის დრო, რ'ლისაგანაცა საქართულო უნდა დამოხილიყო, არა იმდენი ქართულების სისხლის დაღვრითა ცხადის მტრებისაგან, არამედ პლუტობით და აზარქრობით გამყიდულებისაგან. როდისაც რომ კარგათ დავფიქრდებით იმ წინააღმდეგეებზედ, იმათ საზიზარს საქმეებზედ, აღარ ეჯავრობთ და არც გვიკირს.

უცოდინარები იყვნენ, ამასთან მეტი გულწრფელები და არ იკოდნენ, რას შურებოდნენ. უფრო სწორეთა ესთქუათ, რას ტუტუცობდნენ სულელები: მიუტევე, მამაო და სხუანი. აი ასე იყო

*) ზეტორი აქ უნდა გულისხმობდეს რუსეთთან ცნობილ ტრაქტატის შეკვრას.
ს. კ.

**) ჰირუქლად იმ მარკოზაშვილის დარბაზში ვინც ადგა, მეფის ვახტანგის ამაგშაა ქექვია.

მაშინდელი დრო საქართველოსი, ასე დაუწყნარებელი და ამისთანა დაუნდობელი დრო. რაღა უნდა ვსთქვათ? მეფის ირაკლის იმონის უბედურებასთან ერთი რიგიანი საქუცნო გამგე არავინ არა ჰყუნდა, სულ თვითონ იყო. ასე გაშინჯეთ, არც შვილი და არც შვილისშვილი უვარგოდა, რ'ლსაცა შესძლებოდა მეფობის რიგის ზიკმა. ერთი იყო ლევან და ისიც ჯერათ მოკვდა და უბედურს ირაკლის ისიც კელიდგან გამოაცალეს. უთქუამსთ: სხუა დედაკაც-ზედ მოკლესო. ტყუილია, მაშინდელი წინააღმდეგების კორია. სწორეთა ვსთქუათ, დაფარუა აღარ უნდა: მოწამლეს. ამისთვის რომ მეტი კარგი რამ რომ იყო, ჯილა საქართველოსი და შურით უყუეს, რ'ლიცა ოცდაოთხს საათში გაქრა, ის საკვირუპლი მეფის ირაკლის შვილი ლევან, რ'საცა მთელი საქართველო იგლოვდა მწარეთ. თუმცა ეხლა ზევითა ვთქვთ, მეფეს ირაკლის ერთი რიგიანი საქუცნო გამგე არავინ არა ჰყუნდა მეთქი. როგორ იქნებოდა, რომ არა ჰყოლოდა!

ღიბა ჰყუნდა ოთხი თუ ხუთი, მაგრამ ისინიც ყუპლასაგან ამოჩემებული იყუნენ და ყოუპლთვს ქუტშ უთხრიდნენ იმათ. მაშასადამე მეფეს ირაკლის კაცი არა ჰყოლია. ნეტავი როგორიც ვაჟ-კაცი კი იყუნენ მაშინდელი ქართველები და მართებული გულწრფელი დარბაისლები, იმის მესადი ქუტყნის მართუპლობა სყო-დნოდათ იმათ.

კინ ამბობენ, დავით ბატონიშვილი კარგი იყოვო. დავით ბატონიშვილი მინამ პირუელად სხუაგან წავიდოდა (ესე იგი რუსეთს), მართლად კარგი ყოფილა და როდესაც იქიდგან მოსულა, სულ გადარეულა (ყუავსა კაცბის სიარული ვერ უსწავლია). მეორეთ რომ სრულებით წასულა იქ, ერთიც მაშინ დასტყობია სამეფოს კაცობა, ამისთვის რომ მოუუქრია და კუუაზედ მოსულა. არამც თუ მარტო დავით ბატონიშვილი მოსულა კუუაზედ — ვინც კი ბატონიშვილები იყუნენ, იმათაც დაუნახაჰო თავიანთი რეგუპნობა, მაგრამ რაღა დროსი იყო: თოიდან საღრა ნაღარა (ქორწილის შ'დგომ ნაღარა). ბევრი კუუა დაკარგული ანდაზებია დავით ბატონიშვილზე. გარდა ამისა დიდი წინააღმდეგობა ჰქონიათ მამაშვილსა მეფის გიორგის. დავით ბატონიშვილის ძმა ივანე სჯობნებია დავითს, არამც თუ მარტო დავითს, მთელს სახლეულობას სულ ერთიან. თუ კიდევ ყოფილა რამე, ისევ ივანე ბატონიშვილი, სხუანი ნაკლები იმაზედ.

გასაშტერებელია, იმისთანა ფიქრ არეული ანუ ფიქრ გამო-

ცვლილი კაცი, როგორც დავით ბატონიშვილი შეიქნა შორი გზიდ-
კან მოსული პირუტყვში, ისე უზომოთ რაღათ სცემდა პატივს თა-
ვის პაპას მეფეს ირაკლის და ან ყოველთვის საკურვლად რათ მია-
ჩნდა იგი. ჰგავს ასე ყოფილა, რომ ყოუპლი დიდი კაცის საკვირ-
უპლება არავის თუალში არ უნდა დაიკარგოს.

ასე და ამ სახით ყოვლისფრით უბედური იყო მეფე ირაკლი.
ამდენს უბედურებაში ჩავარდნილი, იმდენს საიდუმლოს მტრების
მახეში გაბმული და იმდენის მოსეულის მტრების ღვეწით მოუსუსნე-
ბელს ცხოვრებაში იყო ჩალუპილი, ასე რომ ერთი ბეწო მცირედი
მოკლა არა ჰქონდა, თავისი ქუცყანა გაემართა.

მინამ მეფე თეიმურაზ იყო მეფის ირაკლის მამა, კარგი შემწე
იყო თავის შვილის ირაკლისა, სამეფოს საქმისაც კარგათ წამყუანი
და როდისაც იგი აღარ იყო, მაშინ ლევან მოესწრა, ირაკლის შე-
ლი, რ'ლმაცა მტერი იმას დაანება და თვთონ კი ქუცყნის მარ-
თუპლობას შეუდგა სრულის გულით, მაგრამ დიახ ცოტას ხანს.
ის კარგი მეფის ირაკლის შვილი ლევან ოცდამეხუთეს წელიწად-
ში აღარ იყო და მეფე ირაკლი ისევე იმ პირუტყვს ვაებაში შეცურ-
და დასანთქმელად (ლევანის სიკვდილი ზევითაც ითქუა).

ლევან ბატონიშვილი ასეთი კარგი რამ გამოსულა, რომ მართ-
ლა მარჯუნა მხარი მეფის ირაკლისა, თითქმის თავის მამას სჯობ-
ნებია, რ'ლსაცა სწორეთ იმას სცოდნია თავის ქუცყნის მოვალე-
ობა რა არის. იმის დროსა მეფე ირაკლიმ კარგათ დააწყო საქარ-
თუპლოს საქმე, რ'ლიცა ზევით დავინახეთ მორიგე. დიდი ანტო-
ნი ქათალიკოზი რა რიგათ კელს უმართავდა იმათ, როგორ ეწე-
ოდა იმათ და რა რიგათ წესიერად აწყობდნენ საქართუპლოს საქ-
მეს ეს სამი საკვირუპლი კაცი! ამ სამის კაცისაგან ეს ანებები რომ
დაინახეს, გუარის ღირსება და ადგილობის მოთაობაც შეეწყოდა
იმათ, რ'ლებიცა ყოუპლი წინააღმდეგნი წინააღმდეგობიდან მე-
ფობის ერთგულებაში და მორჩილებაში შემოვიდნენ ეს სამი კაცი
ასე განძლიერდნენ საქართუპლოში, რომ სულ კელში დაიპყრეს
ყუპლა. უფროსი ერთი ესენი სულ ერთად იყვნენ და ერთად არ-
ჩევდნენ საქართუპლოს საქმეს. მეფობის წინააღმდეგობას საქმით
გულში ველარავინ ველარ ივლებდნენ გულში, ასე შეკრეს ყუპლა.

მეფე ირაკლი ქუცყნის გამართუას შეუდგა, ანტონი ქათალი-
კოზი კელსიების საქმეს და ლევან ბატონიშვილი გარეშე მტერსა
სწყლაუდა, მაგრამ ამ საკვირუპლმა კაცებმა მინც ვერ მოიგონეს,

კარბელაქნის პირდაპირ ალაზნის პირზედ ციხეები გაეკეთებინათ. ამ სამს კაცსა კარგა ხანი რომ დასცლოდათ ერთად, პირუტყლს მეფობის ხარისხზე დაადგენდნენ საქართულოს. მაგრამ კიდევ უზედურებას რა გააწყობა! ამათ ძალიან ცოტა დრო დასცალდათ ერთად. ლევან ბატონიშვილი იმ უმაწვილ კაცობის ხანში აღარ იყო და ანტონი ქათალიკოზი იმის ცოტა ადრე მოკვდა. წარმოიდგინეთ, ამ ორი კაცის დაკარგვა რა საშინელი ზარი იქნებოდა მეფის ირაკლისათვის! ო! ბედო, ბედო! ჩუპნში უბრალოთ კი არ არის ნათქვამი: ბედი მომეც და სანახუბზედ დამაგდეო. რუსთველიც ამბობს: „ბედმა გვიყო ყუბლაკი, ჩემო, რამცა დაგულმართა“.

თა ნიკოლოზ მელიტონის ძე ბარათაშვილი საქართულოს ბედს რომ ლექსათა სწერს, სადაც სოლომონ მსაჯული გამოჰყავს მეფის ირაკლის უბნობაში, ის ლექსს მგონობა საუცხოვოა, მაგრამ ისტორიისათვის კი არ გამოდგება. მინამ აღამამდხან მოვიდოდა საქართულოზედ, სამი წლის წინათ დაუთხოვნია თავისგნით და ძალიან გასწყრომია და აღამამდხანის შდგომ ისევ შეურიგებია, რლისაცა სოლომონ მსაჯულის ორი წიგნი მე მაქუს, თვთონ სოლომონ მსაჯულისაგან შავათ დაწერილი მეფე ირაკლისთან დიხს დიდი მადლობისა, რომ მეფე ირაკლიმ შეირიგა. პირუტყლი წიგნი არის დაწერილი ზ-ს მარტს ქკს უზდ-სა და მეორე ე-ს აგვისტოს ქკს უზე-სა. გახსოვთ. ზევით რომ ვთქვით: ოთხი თუ ხუთი ჰყუანდა მეფეს ირაკლის და ისინიც ამოჩემებული იყუნენ ყუბლასაგან მეთქი. იმათგანი ერთი ის სოლომონ მსაჯული იყო ყუბლასაგან ამოჩემებული, რლზედაც ამთენი ტყუილი ამბები უზიდიათ მეფის ირაკლისთვის, რომ ბოლოს იძულებული ქმნილა, ძალიან გასწყრომია და თავისგნით დაუთხოვნია. თას ნიკოლოზს ეს ამბავი რომ სცოდნოდა, იმის დათხოვნაში უფრო საგანგებოს აზრებს გამოხატავდა, მინამ საქართულოს ბედში. იმ დროს სოლომონ მსაჯული სიონის ეკლესიის მახლობლათა მდგარა ერთს სახლში მტკუარის პირზედ, სიონიდგან ჩრდილოეთის მხარეს.

იმ ორი საკვირულო კაცის დაკარგვა მეფის ირაკლისთვის ბოლო მისაღები იყო, თუმცა კიდევ თავის გულსა არა ჰკარგავდა და მოუსუნდად ცდილობდა საქართულოსათვის, მაგრამ იმ წინააღმდეგება კიდევ თავი აიწიეს და მოჰყვნენ თავისებურათ საქართულოს ძირის ამოთხრასა. თუ მეფეს ირაკლის იმისთანა ორი კაცი აღარ ჰყუანდა, ენა ანტონი ქათალიკოზი და ლევან, ევროპის გუარზედ

განათლებული რომ ყოფილიყო, მაშინ იმისმა ბუნებითმა ჰკუთამ იცოდა, რასაც იქმოდა, მაგრამ ეს რომ არა ჰქონდა, შეჩენილი წინააღმდეგები სულ სხუა გუარათ აჩუანებდნენ საქართულოს საქმეს და ურევდნენ იმის ბუნებითსა ჰკუთსა. ყოვლის ფრით დაობლებულსავეთ დარჩა მეფე ირაკლი შდგომ დიდი ანტონი ქათალი-კოზისა და იმის შვილის ლევანისა.

მგონია, მეფე ირაკლიზედ საკმაოდ თავს ნება მიეცეთ, რომ რაც ვიცოდი იმაზედ, ვთქვით იმისთანას მამულის მოწამეზედ იმისი შეტომილებანი. აბა ახლა ამის შდგომ მეფეს ვახტანგზედ გადმოვიდეთ, იმისიცა ვთქვათ, არც იმისი უნდა დაიმალოს, რაც იმაზედ ვიცით, იმისიც უნდა ვთქვათ, დამალუა სირცხვილია.

ბევრს უთქვამს და მეც მითქვამს: მეფე ვახტანგ ბრძენი იყო. მაგრამ სწორეთ რომ ვჩხრკეთ და იმის ამბებს ვიგონებთ, იმისი კარგი არა ჩანს რა. ამისთვის მოკლეთ გამოკრებით ვიტყვთ და პირდაპირ, რომ მეფე ვახტანგმა დაანგრია საქართულო. ვიცო, ამას ბევრი გაიკვირებდნენ, მაგრამ ვითხოვ დამშვიდებულს მოთმინებას. მეფე ვახტანგმა თავი მოარიდა მაშინდელს საქართულოს გარემოებასა, გადიდა რუსეთს, რელიცა იმის შდგომ დარჩა ქართლის მეფეთ იმისი გათათრებული მძა იესე ოსმალეების ნებით. შდგომის სიკვდილისა და ნადირშასაგან ოსმალ ლეკების გალაღვისა საქართულოდგან, იმის ქალის თამარისა ქმარი კახეთის მეფე თეიმურაზ დასუა ნადირშამ ქართლ-კახეთის მეფეთ და დიდი შემწეობაც მისცა თავის ჯარებითა. აუ ბრძენი, თუ დიდსულოვანი იყო მეფე ვახტანგ, ანუ თავისი მამული გულით უყუარდა, რუსეთიდგან დიდი შემწეობა უნდა მოეცა თავის სიძის მეფის თეიმურაზისთვის, ისიც შეილი იყო, სულ ერთია, რელსაცა დიახ ადვილად შეეძლო ესენი. წაცვლად ამისა თავის ძმისწული აბდულაბეგი და თავის შვილი პაატა (არა რჯულოერი შვილი) საქართულოში დარჩნენ მეფის ვახტანგის ნებით ქართულოების ასარევად და აურიეს კიდეც. ჯერ ამ ორთა შორს ეპირათ თავი, ჩუმათ საქმობდნენ და სხუებს კი აბარიუებდნენ, ესე იგი დიდ შანშე ქსნის ერისთავსა, რელმაცა ბევრი საუნებელი დამართა საქართულოს. თუ როგორმე მეფე ვახტანგს მოენდომებინა და იმ ორიუქსათვს ერთი პატარა ბარათი მოეწერა, ძალიან დაამეგობრებდა თავის სიძესთან იმათ, რელვებდაც დიდი ნება ჰქონდა იმათზე. არამტუთ ბარათი, უფრო და უფრო აქეზებდა იმ ორთ თავის სიძის მეფის თეიმურაზისა დასა-

ხობათ. იმათ ვერ დაამხეს და მოხდა შინაური არეულობა ზევით ხსენებულის შანშე ერისთავისაგან. მინამ მეფე ვახტანგ ცოცხალი იყო, როგორცა ვთქვით, ისე ურევდა საქართულოს და როდისაც აღარ იყო მასუკან იმის შვილი ბაქარ დარჩა თავის მამის ფეხათ და იმან უფრო უარესად შემოუცეთა საქართულოს ანუ ქართულს ლეგსა გიგი ამილახვარითა *). ამ ქართულების თავგამოდებულმა ერთმანეთის შეხეთქილებამ კლდეზე გადასადგებათ დააყენა საქართულო. მეფის თეიმურაზის მოპირდაპირე გიგმა ამილახვარმა ოსმალ ლეკების შემწეობით და მეფე თეიმურაზიც იფარავდა საქართულოს სპარსელების მოხმარებით, სადაც მოხდა დიდი სისხლის ღვრა საქართულოში. ეს არის ნადირშას ყიზილბაშების დრო საქართულოში. ამ გუარი წყალობის მომცემი ქართულებისა ჯერ მეფე ვახტანგ იყო, შდგომ იმის შვილი ბაქარ და მასუკან ორქივატერი იოსებ (ეს კი მეფის ირაკლი დროს იყო იოსებ). მეფე თეიმურაზმა ესენი სულ დათრგუნა ნადირშას ჯარების შემწეობით. ბოლო დროს მეფე ირაკლიც გაურია საქმეებში. ბოლო მოუღეს იმ ცხადს მტრებსა, მაგრამ საიდუმლოს მტრებისა კი არა იცოდნენ რა, რა ამბავი იყო საქართულოში. იქნება მეფე ვახტანგ ამით გამართლონ, თავის მეფობისთვის ზრუნამდა, დასაძრახი არ არისო. ამის პასუხს თავი დავანებოთ, ვერას ვიტყვით, მხოლოდ ამის მეტსა, რომ ის მარკოზაშვილის დარბაზი პაატა ბატონიშვილის სადგომი იყო, სადაც კრება ჰქონდათ ხოლმე შემთქმელებსა, მინამ იმათი ამბავი შემთხუცებით გამოცხადებოდა. მინამ მეფე თეიმურაზ იყო საქართულოში, აბდულაბეგი გაფთხილებული იყო, ცხადათ ვერა ვაგებდა რა და როდესაც ის აღარ იყო, აბდულაბეგმა ცხადათ დაიწყო ჯარებით გამოსულა მეფის ირაკლის დასაცემათ, მაგრამ მალე შემოაწყვეტა ის იმისი ჯარები ზედა და თვითონ აბდულაბეგიც სრულიად გააქრო საქართულოდგან. ამის შდგომ ახლა პაატა ბატონიშვილმა გამოიღო თავი მეფის ირაკლის დასამხობათ, რელიცა ის ამბავი „ცისკარში“ მაქვს აღწერილი შეთქმა (მარკოზაშვილისა

*) აქ ორქივატერს იოსებ აბდულაშვილს არ ვიხსენებ, იმისი ამბავი სხუაგან იქნება. მაგრამ შემდგომ ბაქარის, მის უკან იმის ჰუესხდა აკენტუბი საქართულოში და იმათგან დუხავდა საქართულოს. იმისი ამბავი სხუაგან წერიათ იქნება სხუა წერილში.

დარბაზისა მოუხსენად). შემდგომ ამისა, მგონია, იმ მეფის ირაკლის წინააღმდეგეებისათვის საგრძნობელი იყო, რომ მეფეს ირაკლის გაერთებოდნენ თავიანთ მამულის სიყუარულისათვისა და იმის ასამალღებლად, ამისთვის რომ მეფე ვახტანგ აღარ იყო, იმის მეფობისათვის ეზრუნა და აღარც აბღულაბეგი და აღარც ბატონიშვილი პაატა, რომ კიდევ არეულობა ყოფილიყო საქართველოში. მაშასადამე, სხუა რაღა უნდოდათ იმ მეფის ირაკლის წინააღმდეგებს? გონების მიხედვით უნდა დამორჩილებოდნენ არა მეფეს ირაკლის, არამედ მამულს მამულის სიყვარულისათვის, მაგრამ არა, მამულის საყუარულსა მეფის ირაკლის მტრობა ირჩიეს, სადაც შაიკა გაეკეთა და საქართველოს დაღუპისა.

იქ იმ მარკოზაშვილის დარბაზში კი აღარ იყო კრება, მაგრამ ის მარკოზაშვილის დარბაზისა აზრი ეს მეორე შეთქმა, დიხასოსტატიური ფრთხილი შეთქმა, გაძრახ გააგძელეს მეფის გიორგის სიკვდილამდისინ, იცოდნენ, მეფის ირაკლის დროსა ვერას იქმოდნენ და საიღუმლოთ კი უთხრიდნენ, რწლებიცა მტერზედ ჰყიდნენ საქართველოს. განა დიდი ანტონი ქათალიკოზი იმისთანა შვილი არ იყო ისე მეფისა, როგორიც აბღულაბეგი, მაგრამ თავის ბიძას მეფე ვახტანგს არ მიუდგა არაფერში. იმან კახეთის მეფობისა მხარე დაიჭირა, ამისთვის რომ ასე ხედავდა საქმეს და რაც შეეძლო თავდადებითაც ეწეოდა იქით მხარეს. იმ პირუტლის თავის დროებში ქათალიკოზმა ანტონიმ უფრო მალაღობის აზრით დაიწყო საქართველოს ამაღლება, მაგრამ ახლა მეფე თეიმურაზმა გამოიღო თავი და ექსორია უყო საქართველოდგან. სწორეთ ვიტყვი, რომ სიმამრი მეფე ვახტანგ მთელი სახლობით და სიძე მეფე თეიმურაზ ესენი სულ ერთიან ერთს ასეთს ადგილას უნდა ყოფილიყვნენ, რომ იმათ საქართველოსი არა სცოდნოდათ რა და იმათ მაგიერათ მხოლოდ ქათალიკოზი ანტონი და მეფე ირაკლი დარჩენილიყვნენ. იმ პირუტლის დროებიდანვე მეფის ირაკლის ბატონიშვილობის დროში საქართველო სულ სხუა იქნებოდა. ხომ კარგი შემწე იყო თავის შვილის ირაკლისა მეფე თეიმურაზ და საქართველოს საქმისაც კარგათ წამყუანნი, მაგრამ საქართველოსათვის კი უფრო ასე სჯობდა.

ახლა შევათანასწოროთ ნადირმა მეფე ვახტანგთან, რა განსხუებაა იმათში? იმ მაჰმადიანმა ნადირმა ქართლი და კახეთი შეაერთა ერთს ქრისტიანეს სამეფოთ და ქრისტიანმა მეფე ვახტანგმა კი ქრისტიანეს მომხრებითა საქართველო დააქციეს. ამის შდგომ

რაში გავამართლო მეფე ვახტანგ? რომ დაწერა იმაში? მაშინ ის რჯული არც უზმარიათ, არც მოქმედებაში ჰქონიათ და ან ვინ მოიცილდა იმისთვის, ასეთი დრო იყო მაშინ საქართველოში. მეფის ვახტანგის რჯულისა არაფრისთანა არა იყო რა მაშინ საქართველოში არაფერზედ. ყოუპლი საქმე სულ საჩქაროთ იყო, სულ მორიგებაზე, სულ სეინიდისზე და სიმართლეზედ მეფესთან, მებატონებთან და ხალხში. ამაზედ გვითქვამს კიდევ ადრე. ბევრჯულ მოხდებოდა საქმის მიხედვითა, რომ მეფე ირაკლი დიამბეგების სამართალში მისცემდა საქმეს განსახილუპლად და გადასაწყუპტლათ. ამისთვის ერთი იასე მსაჯული*) ჰყუანდა, რლსაცა ორი ბეჭედი ჰქონდა მეფის ირაკლისაგან მიცემული. ერთს ბეჭედზე „იასე მსაჯული“ იყო დაწერილი ამოქრით და მეორეზე: „ჟამნიცა ესე წარუალს“. დიამბეგებისაგან გადაწყუპტილი მეფეს ირაკლის მიერთმეოდა, მეფე ირაკლი ასე მსაჯულს გაუგზავნიდა, ისიც გამომიებაში შევიდოდა. თუ ნახამდა, რომ სიმართლით არის გადაწყუპტილი, იმ თავის ბეჭედს დაასუამდა ასე: „იასე მსაჯული“. მეფე ირაკლი იმ დიამბეგების გადაწყუპტილებას დაამტკიცებდა და თუ იასე მსაჯული აღმოაჩენდა, რომ ის დიამბეგების გადაწყუპტილობა უსამართლო არის, ახლა იმ ბეჭედს დაასუამდა ასე: „ჟამნიცა ესე წარუალს“, რლსაცა მეფე ირაკლი იმ გადაწყუპტილობას თავსა გადუბედა და დიამბეგებს გაუგზავნიდა ამ სიტყვით: იასე მსაჯული ამბობსო, ჟამნიცა ესე წარუალს. შეუდგებოდნენ და მეორეთ სიმართლით გადასწყუპტდნენ ხოლმე. ასე და ამ სახით იყო ყოუპლი საქართველოს საქმე და არა მეფის ვახტანგის რჯულისამებრ.

აი როდის შემოვიდა მეფის ვახტანგის რჯული. როდესაც ძლიერი რუსეთის მთავრობა დაფუძნდა საქართველოში და იმ დროს ევროპიის წესზედ შეიცვალა დრო, ჩუნი ძულის საზოგადოებისათვის სულ სხუა, და აღარც იმთენი სარჩო ჰქონდათ მეფის კარის კაცებს და მოკლეთ, მაშინ მეფის ვახტანგის რჯული შემოიტანეს მხოლოდ იმ ერთის სიტყვასთვს: მებატონის გლეხი კაცი სულს გარდა მებატონისა არისო. რისთვის? თავიანთი გლეხები მონებაში შემოიყვანონ დროჲს მიხედვითა და კიდევ შემოიყუენეს, რომ კარ-

*) ეს იასე მსაჯული ერთი იმათგანი იყო, რლესაცა ჭკეშ უთხრანენ.

გი სარჩო ჰქონდეთ და ვინც ნაკლებათ იყვნენ, იმათაც შეეწივნენ პატარა რიგიანი მოსუწნებულის ცხოვრებისათვის. არც დასაძრახნი არიან ისინი. იმ სისხლისა და იმთენი ვაების შდგომ მოსუწნება უნდოდათ იმათ. მართლა იმათ ასე ეგონათ, ძლივს მოვიუსწნეთო, მაგრამ ამასთან ასეთი დავიდარაბა და დავიდარაბის ხარჯები ჩამო-უვარდათ ერთმანეთში მამულეებზე თუ ყმების თაობაზედ, რომ ის უწინდელი ვებანი სულ დაევიწყდათ. როგორ დამავიწყდება თა სო. ზ. ძე სო. თავის მახლობლებმა რომ ჰკითხეს: აგრე რათა ხარ დაღონებულიო, პასუხი: როგორ არ ვიყო ღთის გულისთვის, ოც-და ოთხი საქმე მაქვს, სულ სხუა და სხუა დავიდარაბა, რა ექნა, რა უყო, არზების წერა მე არ ვიცი, საქმის წაყუნა მე არ ვიცი, ამთენმა ხარჯმა ვალეებში ჩამაგდო, დავილუპე. რლი მწერალი რა-საც მეუბნება, ვალს ვიღებ, ვაძლევ, აქამდისინ კიდეც ვმოვობდი ვალებს, ახლა იმასაც აღარავინ მენდობა, არ ვიცი, რა ექნა. დღეს ჩემი ცოლშვილი მშიერები ჰყრიან ხმელს პურზედ, ღთს გეფიცე-ბითო. ამასთან მწარე ცრემლები გადმოყარა. ერთს კვირას უკან დაიძახეს, საწყალი კიდეც მოკვდაო და სხუანი.

მანამ კიდეც ის ძუძულები იყუნენ, რაოდენ შეიძლებოდა თავის გლეხებს ანუ ყმებსა უფთხილდებოდნენ და როდისაც ისინი აღარ იყვნენ, იმათმა შვილებმა ესე იგი ჩუპნ ის პატიოსანი სამსახურის დებულების წესი, იმ პატიოსანი ჩუპნი გლეხებისა სულ ერთიან დაწლევით და იმის მაგიერათ ის ჩუპნი გლეხები ასე გავ-ბეგრეთ, რომ როგორც ჩუპნ გვინდოდა ისე*).

*) უწინდელს დროს საქართველოში სად იყო დაჯა უმეზებედ ანუ მ-მულებედე, სადაც ძუძლადაგანვე ეუწლამ თავისი იგოდა და ეუწლას გან-საზღვრით ეჭირათ თავისი. თუ როგორმე დაჯა მოხდებოდა რაზედმე იმი-სათვის იყო სწრაფი სვინიდიისანი სამართალი, სადაც გადასწყუწტდნენ ჩქარა (ზეუითაც გვიმოქუამს), რდებიცა ორიე მხარეი კმაყოფილი დარ-ჩებოდნენ. აბა ერთი იმისათას სამართალი მაჩუწნონ სადმე ქუწყანაზედ, რომ საჩივარში მოჩივრები კმაყოფილნი დარჩნენ, ასე რომ მოჩივრებმა ზირსაც აკოცონ ერთმანეთსა მორიგებისათვის? ამ ტუშპარიტუპისათან რაც უნდა იეოს, მაინც მე არ ვაქებ უწინდელს დროს: საინელე განათლები-სთან რა საქებელია? ვინც ამას იფიქრებს ჩემზედ, რიგიანი გონება არ ექ-ნება. ის გამეიდუწლებეს დრო, ის სისხლა და ის ოხრება საქართველო-

იმ ჩუპნი კმების თაობაზედ ესეც ძალიან მომატებული ვთქვთ, ესეც იმისთვის რომ მეფის ვახტანგის ამბავს მოჰყუა, თორემ ჩემი განძრახუა ამ სტატიაში ის არის, რაც უსამართლოება და გაუკითხავი უწყალობა მოუვიდა საქართულოს, ისა ვთქვათ. გარდა იმდენი საშინელი ამბებისა საქართულოზე, ახლა ცხადათ ვიტყვი, რომ უკანასკნელად სომხების ორქივატერმა იოსებ არლუთაშვილმა*) დაღუპა საქართულო. იმან აღამამადხან მოიწვია საქართულოზედ. როგორ იყო, რისთვის და ვისი პირით მოიწვია, ვიცით ყულა. თუ იმისთანა გუამები გამოვიმეტეთ, რაც ვიცოდით იმათზე, ვთქვთ, არ დავზოგეთ, უთუოთ იმთენს გუამებთან ორქივატერის ამბავიც უნდა ყოფილიყო, ასე მაინც მოკლეთ. ერთის სიტყვით, ჯოხიანი და უჯოხი, დიდი და პატარა, საბყარი და ფეხმართალი, ბრმა და თუალხილული, საქართულოს შინაური და გარეული, საწყალს ცოტა ქართულებზე მოსდგნენ სულ ყულა-ნი ერთად თითქმის ერთ ღროს მეფის ირაკლის ღრობში. დასამალავია, ნუ ვიტყვთ ამებზე?

რამდენიც რომ იმ ამბებში შევიდეთ, იმთენი უფრო და უფრო ბევრი ამბები დაიწერება სულ ერთიერთმანეთზედ შესაწუხებ-

სა როგორ მოვაწინო, რ'ღსაცა ვწყევლი იმ საშინელების მიზეზსა. მაგრამ ვერც ესაა მოვაწინებთ თავის ქართულები ვერაფერიათ. აბა რით? ჰური პოვდის, სხუა ვაჭრობს, ჩუწნი ვენახები სხუის ხელშია, ჩუწნს ღვინოს სხუა ჰყიდის და სხუა კი არა გვაქეს რა, რომ სათქმელი იქონს, თკინიერ უსომა ტრაპიზისა, რ'ღსაცა ამისი ნიჭი კი დიდი გვაქეს, თუ არიან ვინმე ჩუწნში, ამ შრომაზედ ასე არიან როგორც წუწთი ზღუაში. ამთენს სხუა და სხუას ამბავში ახლანდელი ჩუწნებისაც უნდა ითქუას რამე, არც ისინი არიან უნაწილო. უნამეტნავი იმათგანი რაზედაც დამდგანან, იმაზედ მიდიან, აღარ ეშუწნიან, მაგრამ სწორეთ ვიტყვი, რომ თუ არ მოეშუწნიან, თუ სწორეს გზაზედ არ დადგებიან, ის იმათი მიმართულება ბოლოს დათვებით გადაგუქცევს. ეს ჯერო დიდი ჭირია!... ისინი სხუებსა ჰგინებენ და თვითონ კი ვერას ხედეუნ, ანუ არ უნდათ დაინახონ. ღ'თო, დაგვიფარე.

*) ეს ორქივატერი აღრით არაჩნურთი იყო და ბოლო ჟამს ორქივატერი. ზეგითაც ვთქვი და აქაც ვიტყვი, რომ სხუაგან უფრო წვრილად იქნება იმისი ამბავი.

ლი, მაგრამ აქ ვრცელი რა საჭიროა! ის მეფის ირაკლის არეული დრო არის რაღაც ღელვის ხალხი, ვამყიდულობისა, ბრძოლის, ომებისა და აზნაურების დრო, რწლსაცა არც ერთს ქუპყანასა ის ვა-
ეზანი არ გამოუცდია და მგონია არც რწლიმე გამოსცდის ოდესმე.
გარდა ვამყიდულობისა ერთზე რომ ათი მტერი მოდიოდეს, საღ
არის ეს? მომსწრე ჩუნი ძულები ასე ანგარიშობდნენ. მერე რაე-
დნი წელიწადი? სამოცდასამი და დაუცხრომელად ყოუპლ დღე
(მეფის ირაკლის დრო) სულ ამისთანა დროები იყო, სულ სხუა და
სხუა გუარი ამბები, რწლსაცა გამოკლებით მოკლეთ წავიკითხამთ
ამის ქუპმოთ იმ ამბების გარდა, რაც რომ ადრით დამიწერია.

მე რომ ზეგითა ვთქვი, საიდგან როგორ მოდიოდნენ ლეკები
მეთქი. რაღა საიდგან, ქარბელაქნის გამოსასულელის გზებსა ანუ
ალაზნის ფონებსა პირი ღია ჰქონდათ ყოუპლს ადგილს და საით-
კენაც უნდოდათ, იქით წავიდწამოვიდნენ, იცოდნენ, გამოსასულე-
ლებზედ არავინ დახვდებოდათ, მაგრამ როდისაც კი საქართუპლო-
ში შემოვიდოდნენ ანუ იყუნენ ხოლმე, ამ დროს ქართუპლები
ცეცხლსავით ეკიდებოდნენ, ასე მღვიძარებდნენ თავიან ქუპყანაში
თავის მამულისთვის!

ოსმალ ლეკების ბინა ვინ იცის, რავდენ ადგილს იყო საქარ-
თუპლოს ტყის სიმაგრეებში, რწლებსაცა ხიზნებიცა თანა ჰყუნ-
დათ ზოგიერთებს და ოსმალთ ინახავდა ქართუპლების დასალუპათ.
ღიახ ზმირათ მოხდებოდა, რომ მდევრის კაცი ქართუპლები წაეპა-
რებოდნენ და დიდს ენებას აძლევდნენ იმათ, მაგრამ ლეკი ტყეში
მაგარია, რაკი ბინას მოიკიდებს, თავის ნებით აღარ გავა იქიდგა-
ნა, საიდგანაც ჩუმათ გამოდიოდნენ და სცემდნენ საქართუპლოს.
იმ ტყის სიმაგრეებში ჩამდგარი წვრილწერილი ესე ნაგლეჯები დიდს
ენებას აძლევდნენ ქართუპლებსა, ამიტომ რომ აღარ იყო იმათა-
გან მოსუპნება და ყოუპლი ქართუპლი შეიარაღებული იყო დღე
და ღამე შეკრული. როგორ იქნებოდა, ტანისამოსი არ გავახათ,
საცუალი მაინც არ გამოეცუალათ, ანუ ცეცხლზე არ დაეგრტათ,
მაგრამ ძალიან ცოტას ხანს. ისევ საჩქაროთ უნდა ჩაეცოთ. უეც-
რათ მდევარი არ დაეძახათ, რომ მდევარში არ დაგვიანებულოყენენ,
რწლსაცა ამის რამდენიმე მაგალითები მოვიტანოთ, უფრო კარგათ
დავინახამთ მაშინდელს დროსა.

პირუპლი. შუადღის შდგ ქ. ტფილისის ავლაბრის მხარეს

სადაც ეხლა რიყეზე მცხოვრებნი დგანან *), იქ მტკუარის პირზედ მჩითავებსა ჩითები ჰქონდათ გაფენილი და წყალით თურმე ნამავენენ. ამ დროს ჩუღურეთისა და ავლაბრისა შუა ხევიდგან დაქვეითებული ლეკები წამოეპარნენ, უნდოდათ მჩითავები დაეჭირათ, მაგრამ ისინი საჩქაროთ მტკუარში გამოცურდნენ და ამით მოირჩინეს თავი. ამაზედ ერთი ძახილი და ერთი ყოფა შეიქნა ქალაქიდან. არიქა მდევარი, მდევარიო. ლეკებმა მჩითავები რომ ველარ მოახელეს, ჩითები დაიტაცეს და გაიქნენ რაც შეეძლოთ დიახ ჩქარა. დაქვეითებული ლეკი ცხენიანს მდევრის ქართუშოს სადღა წაუვიდოდა, იქვე მახათას იქით მოასწრეს, ზოგი დახოცეს და ზოგი ტყუპთ წამოიყუნეს. ეს ამბავი სწორეთ მეფის ირაკლის სასახლისა პირდაპირ მომხდარა. აი ასე გაკადნიერებული ყოფილან ლეკები, რომ სიკვდილისაც აღარ ეშინოდათ არსად, ასე მოდიოდნენ საქართუშლოზედ.

მეორე. რ'ლიმე დაუდევნელი ქართუშლი თავადი ვახშმის შ'დგომ გამოვიდა კარზე ფარალათათ ახალუხა მასკვლავებიანს ღამეში, დადგა ლოკუაზედ და ღ'ოს ევედრებოდა (უწინ ჩუტულობა ჰქონდათ, ბევრი კარზე ილოცავდა ვახშმის შ'დგომ თუ გათენებინას). ყუშლას ეძინათ იმის ცოლის მეტსა. ამ დროს ლეკები მიეპარნენ, პირი აუხვიეს და მოინდომეს წაყუნა, იცოდნენ, დიდს ფულს გამოართმევდნენ. იმის ფორთხალში იმის ცოლი გამოვარდა ხანჯლით ფეხშიშეულა, ნახა, რომ იმის ქმარსა ეხუტვიან წასაყუნად, დაიკივლა: გვიშუტლეთ, ლეკებიო. ამასთანვე გაშიშულეზულის ხანჯლით მიუარდა, ორი ლეკი მოკლა და თავისი ქმარი გამოიხსნა. ამ ქალის დაკივლებზედ მთელი იმათი სახლეულობა გამოცვივდნენ, იმათი სოფლებიდანაც სულ ერთიან, მაგრამ მანამდისინ ლეკებმა თავი მოირჩინეს, საითკენ რ'ლს მხარეზედ წავიდნენ, ველარა გაიგეს რა.

ეს არაფერი. შეხედავდით ერთი ბაირახის ასი კაცი ანუ ასზე მეტი ერთის მხრიდან მოდიოდა საქართუშლოზე, მეორეს მხრიდან ორი ბაირახის კაცი, მესამეს მხრიდან სამი ბაირახის კაცი და შ'დგნი უფრო ბევრნი. ამ ნაწყუპტ ნაწყუპტის ბაირახის ლეკებით

*) მეფის ირაკლის ზირუტეს მეფობის დროებში ავღაბარში და ჩუღურეთ კუკიაში აერილი უოფილა მაშინ ხლხი.

საესე იყო საქართულო, როგორც კალიებსაჲთ და გუნდგუნდად დასტრიალებდნენ საქართულოს. ახლა ამისი მაგალითებიც მოვიყვანოთ დასანახათ.

პირუტლი. ყაფლანიანთ ჩუპნს ფიტარეთის სოფელს ცხრა ბაირახების ლეკის ჯარი შემოადგა უეცრათა, რ'ლნიცა დაეშურნენ, მდევარმა არ მოგუასწროსო. იმ დამესვე ერთმანეთში თვთო მასრა წამალი მოკრიფეს და ხანჯლებით ამოთხრილს გალავნისა ძირში შეაყარეს დიახ ფთხილათ და გათენებისას კი ცეცხლი მისცეს, რ'ლმაცა ერთი მხარე კედელი ჩამოაქცია. ამასთან იეივლეს ლეკებმა, ხმალდანჲლ შიგ შეცვიდნენ. თუმცა შიგნით ძალიან კელი გამოიღეს ქართულებმა, ასე გასინჯეთ დედაკაცებმაც ხანჯლებითა და თავი იზღვიეს, მაგრამ გაჯავრებულმა ლეკებმა ბოლოს დასძალეს ფიტარეთელები. დიდი და პატარა ასე ამოწყვეტეს, რომ ერთი ცოცხალი აღარ გაუშუს. ჩუპნი სასაფლაო ხომ რასაკვირვლია აიკლეს, ის იმისი იმთენი სიმდიდრე და დიდის დავლით ოსმალოსაჲნ წაივინდნენ დიახ ჩქარა, კიდევ მდევრისა ეშინოდათ. სამხრობის დროსა მდევარიც მოვიდა, მაგრამ სავალალოს მეტი ვეღარა ნახესრა.

მეორე. გორიდგან წამოსული მეფე ირაკლი მოეშურებოდა ოცის ცხენიანის კაცით საჩქაროთ ქალაქში ჩამოსულიყო. ამ დროს როდესაც ქალას დაუახლოვდნენ, ორი ბაირახის ლეკი გამოვიდა ტყიდგან და ამათჲე წამოვიდნენ მინდურად. ლევან ბატონიშვილიც იმ დროს იქ ხლებია მამას მეფეს და ოთხი ზალიც თანა: თ'ა ზაალ ენდრონიკაშვილი (კუზიანი), თ'ა ზაალ ბარათაშვილი (დიანბეგი), თ'ა ზაალ*) მაჩაბელი (ბოროტი) და თ'ა ზაალ ორბელიანი (ყაფლანიშვილი). თურმე მეფე ირაკლი იტყოდა ამ ოთხის ზალისას: ოთხი ზაალი ჩემთან რომ იყოს, ოთხი ათას მტერსა არ დავერიდებო. ასეთი გულოვანი ვაჟკაცი ყოფილან ეს ოთხნი, მაგრამ ბოლოს ზაალს ორბელიანს მეფის ირაკლი ღალატი შემწნევია, რ'ლსაცა დაუკერინებია და კარგა ხანი ხუნდ ქუტუშ ჰყოლია დაკერილი. ამაჲე რალა გაეგძელოთ, ესენი დამდგარან და რჩევა უკითხამს მეფეს, რა ექნათო? ზოგს რა უთქვამს და ზოგს რა. მასუკან ლევანისთვის უკითხამს: შენ რალას იტყვო. იმას მოუხსენებია: თუ თქუტს

*) დედანში შეცდომით სწერია: 'ხა'ხა.

აქ არა ბძანდებოდეთ, მე ვიცი რასაც ვიქმოდი, მაგრამ თქვენ რომ აქა ბძანდებით, მე აღარა მეთქმის რა. მეფემ მეტის სიამოვნით გაიცინა და მასუკან მიუბრუნდა იმათ: ამ წუნკალეზზედ თოფა რომ გავცალოთ, სირცხვილი არ არის ჩუნთვს? ეხლავ ჩახმახიდან წაშლი ვადუყარეთ თოფებს. მაშინუპ ვადუყარეს, ამასთანვე დაისუპს ხმლებს კელი და შუა ლეკებში დაეძკერნენ, რლთაცა იმ წამსვე მოშალეს იმათი დასი და წინ წაიყარეს. მეტი გაიქცა, ტყეში შეცვიდნენ, სხუა ზოგი დახოცეს, ზოგი ვადაკინძული ტყუპთ წამოიყუანეს და გამარჯუებული წამოვიდნენ. უფროსი ერთს შემთხუტავში ყოუპლი ცოტა ქართუპლი სულ ასე ომოზდა. წახდებოდნენ თუ დაამარცხებდნენ, არას დასდევდნენ. დრო იმისთანა იყო, რომ უთუოთ ასე უნდა ექნათ, ამისთვის რომ ამით უფრო სტებდნენ და თულებს უბამდნენ საქართუპლოში სამსეს მტერსა.

მესამე. ბატონიშვილი ლევან სამშაფათის აბანოში იყო რამდენსამე არჩეულის ამალითა *). ამ დროს მეფეს ირაკლის კაცი მიუვიდა: საგურამოს ტყიდგან ლეკის ჯარი წამოვიდა, ავჭალაზედ მოდიან, უნდა წახდინონ. ლევან მაშინვე გამოვარდა, იმის ამალაც თან გამოჰყუა და სირბილით კუკიაში გავიდნენ გზაზე ტანისამოსის ჩაცმით. სადაც შეკახმული ცხენები და იარაღი მოართუპს, რლეზიცა სულერთიან და საჩქაროთ გასწიეს. რა გლდანისა მზარეს გავიდნენ, იქ ექუსასი ლეკი დაინახეს ავჭალაზე მომაუალი ექუსის ბაირახით. ბატონიშვილმა ლევან ბძანა: მამიჩემის მეფის ბაირახი გაშალეთო **). იქიდან ბელადმა დურბინდში გამოიხედა და მეფის ირაკლის ბაირახი რომ დაინახა, დაიძახა: ის ძახლი ერეკლე აქ არისო. ამოზაში ქართუპლები კიდევ დაერიდნენ და გამარჯუებული ბევრის ტყუპბითა ქალაქი შემოიარეს. დიდი და პატარა ბატონიშვილი ლევანის დღევრძელობას ღთსა სთხოვდნენ გულოზუერვალედ, მაგრამ ღმერთმა არ შეისმინა ქართუპლების საუბედუროთ. ამ ამბებში შახედავლით, რომ ოსმალოს მხრიდგან დიდი ჯარი

*) მეტი კარგი ამაღა ჰყოფია, ორი ათასმდის არჩეული ქართუპლი უცხოთი მორთულის ბედაურის ცხენებიოთა და აავგადავებული ვაჟკაცი სულ ააფის ხნის ემაწვლით კაცებო.

**) როდისც ლევან მოესწრა, მეფე ირაკლიმ ააფის ბაირახი იმას მისცა.

გამოვიდა საქართუპლოზე. ეს კიდეც არაფერი. შეხედავდით, რომ ქარბელაქნის მხრიდან უფრო ბევრი. ეს კიდეც არაფერი. ზოგჯერ და ზოგჯერ ხანების ჯარები რომ წამოესვოდნენ თავის ხანებით და ერთიან საქართუპლოს დანთქმას უპირებდნენ, ის კიდეც არაფერი სპარსეთის კეიღოშოფეები დიდრონის ჯარებით რომ წამოვიდოდნენ და მთელი საქართუპლოს ჩაყლაპა უნდოდათ, როგორც ვეშაპს პატარა ბატკანი.

ეს ამდენი უსაშინელესი ამბები სულ მეფეს ირაკლის და იმის ქართულებსა აწუთ კისერზე, მინამ მეფე ირაკლი მოკვდებოდა. ამას ასე ვანბობ, მაგრამ ტანში კი ჟრიალი მიეღის იმ ამბების საშინელებით. წარმოიდგინეთ ის გარეთი იმთენი მოსეულობა, იმთენი მტრები, ის იმთენი დაცემულობა ვერას უზამდა ირაკლის და იმის ქართულებსა, თუ ის დაფარული მტრები არა ჰყოლოდათ. იმ დაფარულმა მტრებმა მეფის ირაკლის ოჯახი დააქციეს და საქართუპლოც საფუძუპლოზე დაიყუანეს.

აბა ახლა ამისი პასუხი მამეცი კეთილგონიერო და დიდსულოვნო, მართალო კრიტიკო, იმ ჩუნნი მამაპაპების იმდენის მამულის მსხუტპრპლისთვსა, ერთობ იმათი შვილები ანუ შვილისშვილები დიდი პატივისცემის ღირსნი არიან თუ არა, ანუ საუკეთესო დიდი ჯილდოსი?

სიმართლეო, იმედი მაქუს, შენ ამას არ დაიდუმებ, ერთს დროში ამაზედ მართალს დაიძახებ...

დეკემბერს 1865-სა წელსა
ქ. ტფილისს.

ეს ნაწარმოები თ-დ ალ. („პუბლია“) ორბელიანისა სხვა მის ნაწერებთან ერთად დაცულია წერაქითხვის საზოგადოების წიგნთსაცავში. ამ გამოცემაში სტილი და მართლწერა ავტორისა დაცულია უცვლელად.